

The Role of Martyrdom Culture in Maintaining the System and Sustainability of the Islamic Revolution from the Perspective of the Supreme Leader

Ali Ahmadpour¹

Abstract

The culture of sacrifice and martyrdom is considered one of the most important and valuable cultural components and social capitals of the Islamic Revolution of Iran, which originated from the foundations of the holy religion of Islam. The main goal of this research is to explain and analyze the position and role of the culture of martyrdom from the perspective of the Supreme Leader and its impact on shaping the revolutionary and religious identity, strengthening and continuing the Islamic Revolution of Iran. The objectives of this research are to examine the methods and strategies for expanding and transmitting this culture to future generations. In this regard, the research method was carried out in the form of content analysis and qualitative study of the speeches, messages and writings of the Supreme Leader. The findings show that the Supreme Leader considers martyrdom not only as an individual phenomenon on the battlefield, but also as a huge cultural, social and political resource for preserving the Islamic Revolution. The spread of the culture of martyrdom in society through art and media, as well as honoring the families of martyrs, are among the main axes of the continuation of this culture in new generations. Results: This research shows that the culture of martyrdom not only strengthens social and political resistance against external threats, but also, as a religious and cultural value, has profound and positive effects on preserving and continuing the Islamic Revolution of Iran and strengthening national and religious identity.

Keywords: Culture of martyrdom, Islamic Revolution, sacrifice, Supreme Leader, family of martyrs.

---

1. Associate Professor, Department of Islamic Science, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

نقش فرهنگ شهادت در حفظ نظام و پایداری انقلاب اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

علی احمدپور^۱

۱۱

چکیده

فرهنگ ایثار و شهادت، یکی از مهم‌ترین و ارزشمندترین مؤلفه‌های فرهنگی و سرمایه‌های اجتماعی انقلاب اسلامی ایران محسوب می‌شود که از مبانی دین مقدس اسلام نشئت گرفته شده است. هدف اصلی این پژوهش، تبیین و تحلیل جایگاه و نقش فرهنگ شهادت از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و تأثیر آن در شکل‌دهی به هویت انقلابی و دینی، تقویت و تداوم انقلاب اسلامی ایران است. بررسی روش‌ها و راهکارهای گسترش و انتقال این فرهنگ در نسل‌های آینده از جمله اهداف این پژوهش است. در این راستا، روش پژوهش به‌صورت تحلیل محتوا و مطالعه کیفی سخنرانی‌ها، پیام‌ها و نوشته‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شهادت را نه فقط به‌عنوان یک پدیده فردی در میدان جنگ، بلکه به‌عنوان یک منبع عظیم فرهنگی، اجتماعی و سیاسی برای حفظ انقلاب اسلامی می‌داند. گسترش فرهنگ شهادت در جامعه از طریق هنر و رسانه‌ها و همچنین تکریم خانواده‌های شهیدان، از جمله محورهای اصلی تداوم این فرهنگ در نسل‌های جدید است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که فرهنگ شهادت نه تنها موجب تقویت مقاومت اجتماعی و سیاسی در برابر تهدیدات خارجی می‌شود، بلکه به‌عنوان یک ارزش دینی و فرهنگی، در حفظ و تداوم انقلاب اسلامی ایران و تقویت هویت ملی و دینی تأثیرات عمیق و مثبتی دارد.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ شهادت، انقلاب اسلامی، ایثار، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، خانواده شهیدان.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۲/۱۵

صص: ۱۹۷-۱۷۳

شابا چاپی: ۶۳۳۸-۲۵۳۸
الکترونیکی: ۱۶۵۵-۳۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1403.6.11.7.2

۱. دانشیار گروه معارف اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

ali.ahmadpour@uma.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

شهادت یکی از مفاهیم اساسی و مقدس در تاریخ و فرهنگ اسلامی است که در طول تاریخ همواره مورد توجه مسلمانان و رهبران دینی قرار گرفته است. در اندیشه‌های امام علی (ع)، امام حسین (ع) و سایر پیشوایان معصومین (ع)، شهادت به عنوان یک آرمان معنوی و الهی شناخته شده است. ائمه (ع) نه تنها هنگام نبرد در میدان جنگ، بلکه در زمان صلح و در سراسر زندگانی خود از خداوند شهادت در راه دین را می‌طلبیدند و هرگز از کشته شدن در راه خدا هراسی نداشتند بلکه روحیه شهامت، شجاعت و شهادت را در میان شیعیان و دوستان خود تقویت و ترویج نمودند تا برای رویارویی در برابر دشمنان آماده باشند؛ به طوری که طلب شهادت در نیایش و دعاهایشان نمایان بود. چنان که امام علی (ع) در پایان عهدنامه مالک اشتر می‌فرماید: «وَأَنْ يَخْتِمَ لِي وَكَكَّ بِالسَّعَادَةِ وَالشَّهَادَةِ» (نامه ۵۳) و از خدا می‌خواهم که پایان عمر من و تو را به شهادت و رستگاری ختم فرماید. امام سجاد (ع) در نیایش خود می‌فرماید: «حَمْدًا نَسْعُدُ بِهِ فِي السُّعْدَا مِنْ أَوْلِيَائِهِ وَنَصِيرُ بِهِ فِي نَظْمِ الشُّهَدَاءِ بِسُيُوفِ أَعْدَائِهِ» (صحیفه سجاده، دعای ۱) سپاس خدای را؛ سپاسی که به سبب آن در گروه نیکبختان از دوستانش درآئیم و در سلك شهیدان به شمشیر دشمنانش قرار گیریم.

در جمهوری اسلامی ایران، فرهنگ شهادت به عنوان یک جزء بنیادین در زندگی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت ایران و با الهام از آموزه‌های قرآن کریم و سیره اهل بیت (ع)، در کنار ایثار و فداکاری، به یکی از ارکان اصلی هویت و بقا و پیشرفت انقلاب اسلامی تبدیل شده است. روحیه شهادت‌طلبی مسلمانان از دید تاریخ‌شناسان نیز دور نمانده است؛ برای نمونه گوستاوبون یکی از مورخان معروف غرب، درباره وجود روحیه شهادت‌طلبی و نهرا سیدن مسلمانان از مرگ چنین می‌گوید: «پروان اسلام هیچ وقت در راه دیانت خود از جان دادن تأمل نداشتند و در مقابل نعمت‌های اخروی که به آنها وعده داده شده بود، لذات و نعمت‌های دنیوی را قیمت نمی‌دادند... آن وقت مطلقاً از مرگ نمی‌ترسیدند» (لوبون، ۱۳۱۸: ۱۶۵).

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز، همواره با تبیین عمیق و فلسفی مفهوم شهادت، از آن به عنوان یک نیروی محرکه برای حفظ و پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی یاد کرده‌اند. ایشان شهادت را نه تنها یک عمل فردی و مذهبی، بلکه عامل وحدت، تقویت روحیه ایثار و فداکاری و

بنیان‌گذار فرهنگ اجتماعی و سیاسی می‌دانند. در بیانات متعدد ایشان، فرهنگ شهادت، ایثار و فداکاری به عنوان ابزاری برای حفظ هویت ملی و اسلامی و حفظ نظام، میان اقشار مختلف جامعه مطرح شده است. ایشان می‌فرمایند: «اگر این شهادت‌ها و فداکاری‌ها نبود، این نظام باقی نمی‌ماند؛ این نهال، مورد تهاجم طوفان‌های سخت بود. علت اینکه این نظام باقی ماند و این نهال از بین نرفت و بحمدالله به این درخت تناور تبدیل شد، فداکاری‌ها و ایثارگری‌ها و شهادت‌طلبی‌ها و وارد میدان شدن‌ها بود؛ این را باید نگه داشت» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۵/۰۹/۱۵).

هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل نقش شهادت در تداوم و حفظ نظام جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است. این پژوهش به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر می‌باشد: چگونه فرهنگ شهادت می‌تواند در تقویت روحیه جمعی و پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی نقش آفرینی کند؟ وظایف مردم و مسئولین در قبال شهدا و ترویج فرهنگ شهادت چیست؟ چه پیوندی بین فرهنگ شهادت و استمرار اصول انقلاب اسلامی وجود دارد؟ چگونه بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌تواند در ک عمیق‌تری از تأثیر فرهنگ شهادت بر جامعه اسلامی و نقش آن در تداوم انقلاب اسلامی ارائه دهد؟

مبانی نظری

شهید در لغت

«شهید» ماده اصلی شهید، در لغت در معانی مختلفی آمده است. وقتی گفته می‌شود «شهد الرجل علی کذا» یعنی شخص قاطعانه به آن شیء خبر داد و «اشهد بکذا» یعنی سوگند می‌خورم. مشاهده به معنای دیدن است و جمله «شهده شهوداً» به معنای حاضر شدن و «شهد له بکذا» یعنی ادای شهادت کرد. جمع کلمه «شاهد» به معنای گواه، «أشهاد» و «شهود» است، چنان‌که جمع «شهید» به معنای گواه نیز «شهود» است (جوهری؛ ۱۴۰۴ ق: ج ۲، ۴۹۴).

به گفته مقایس اللغه، «شهید» از ماده شهود و شهادت در اصل به معنای حضور، آگاهی و اعلام است؛ چراکه به هنگام شهادت دادن هم علم لازم است هم حضور و هم اعلام (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۴، ۳۵۸). ولی راغب در مفردات می‌گوید: این واژه به معنای حضور توأم

با مشاهده است، خواه با چشم ظاهری باشد یا با چشم دل و بصیرت (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۴۶۵؛ قرشی، ۱۴۱۲ق: ج ۴، ۷۴). معنای اصلی شهد از دلالت بر حضور، آگاهی یا اعلام خارج نیست و مشهد به معنای حضور یافتن مردم است و شهید به معنای کشته راه خداست، از این جهت که ملائکه رحمت بر بالین او حضور می‌یابند (ابن فارس، ۱۳۹۹ق: ج ۳، ۲۲۱). البته بعضاً این واژه تنها به معنای حضور اطلاق می‌شود بی‌آن که مفهوم مشاهده در آن باشد، ولی استعمال شهود به معنای حضور و شهادت به معنای حضور توأم با مشاهده اولی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳: ج ۳، ۸۷). بنابراین «شهید» در اصل، به معنای گواه است، منتها گاهی انسان به وسیله سخن، گواهی بر حق می‌دهد و گاهی به وسیله عمل و کشته شدن در راه اهداف پاک، گواهی می‌دهد. اگر به «گواه»، شاهد و شهید اطلاق می‌شود، به خاطر حضور و مشاهده صحنه است، همان‌گونه که اطلاق این واژه بر «شهیدان راه خدا»، به خاطر حضورشان در میدان جهاد است (شریعتمداری، ۱۳۸۴: ج ۲، ۵۳۴).

«شهادت» واژه‌ای عربی است که در اصل به معنای گواه‌بودن و گواهی‌دادن است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۴۶۵-۴۶۶؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳، ۲۴۲) و در فرهنگ اسلامی در معنای عملی آگاهانه و اختیاری و در راه هدفی مقدس است (مطهری، ۱۳۸۸: ج ۲۴، ۴۴۹).

باتوجه به معانی فوق، درباره نام‌گذاری شهید احتمال‌هایی داده شده است؛ از جمله:

یک. فرشتگان رحمت الهی او را می‌بینند؛

دو. خدا و فرشتگان شهادت می‌دهند که او اهل بهشت است؛

سه. او نمرده و نزد پروردگارش حاضر است؛

چهار. او چیزهایی را مشاهده می‌کند که دیگران مشاهده نمی‌کنند (طریحی، ۱۴۱۶ق: ج ۳، ۸۱)؛

پنج. او در روز قیامت شاهد اعمال دیگران است (قرشی، ۱۴۱۲ق: ج ۴، ۷۷).

بنابراین اگر به کشتگان راه خدا، شهید می‌گویند به خاطر آن است که ملائکه رحمت نزد آنها حضور می‌یابند، یا به خاطر حضور خودشان در میدان جهاد و یا به خاطر مشاهده نعمت‌های بزرگی است که خداوند برای آنها آماده کرده است و یا حضورشان در پیشگاه حق (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳: ج ۳، ۷۸). آن‌چنان‌که در آیه شریفه «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ

اللَّهُ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ؛ هرگز کسانی را که در راه خدا کشته شده‌اند، مرده مپندار، بلکه زنده‌اند که نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند» آمده است (آل عمران، ۱۶۹).

شهید و شهادت در اصطلاح

شهادت در فرهنگ اسلام دو معنی متفاوت دارد: معنی «خاص» و دیگری معنی گسترده و «عام» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ج ۲۱، ۴۰۵). معنی خاص شهادت همان کشته شدن در معرکه جنگ در راه خدا است (عبدالمنعم، ۱۳۷۸: ج ۲: ۳۴۶). که احکام خاصی در فقه اسلامی دارد، از جمله عدم نیاز شهید به غسل و کفن، بلکه با همان لباس خونین دفن می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ج ۲۱، ۴۰۷). اما اگر در بیرون معرکه باشد بعضی از آن احکام را ندارد، و لو شهید است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵: ۸۳).

در تاریخ ملت‌ها روزهایی پیش می‌آید که بدون ایثار و فداکاری و دادن قربانیان بسیار خطرات برطرف نمی‌شود و اهداف بزرگ و مقدس محفوظ نمی‌ماند، اینجا است که گروهی مؤمن و ایثارگر باید به میدان آیند و با نثار خون خود از آئین حق پاسداری کنند، در منطق اسلام به اینگونه افراد «شهید» گفته می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ج ۲۱، ۴۰۵).

علامه جعفری، در تعریف شهادت می‌نویسد: پایان دادن به فروغ درخشان حیات در کمال هشپاری و آزادی است برای رسیدن به هدفی که والا تر از حیات طبیعی است و همچنین پایان دادن به حیات طبیعی برای دفاع از ارزش‌ها و حیات انسانی افراد جامعه (جعفری، ۱۳۸۶: ج ۳، ۶ و ۴). شهید مطهری معتقد است به کسی شهید گفته می‌شود که در یک راه مقدس و برای هدفی مقدس جان خود را از دست بدهد (مطهری، ۱۳۸۸: ج ۱۷: ۴۴۵). مرگی شهادت خوانده می‌شود که انسان تنها برای هدفی مقدس و انسانی و به تعبیر قرآن کریم «فی سبیل الله» از آن استقبال کند (مطهری، ۱۳۸۸: ج ۲۴، ۴۴۹). در این حالت کسی که به درجه شهادت می‌رسد، چنان که در برخی روایات آمده (کلینی، ۱۴۰۷: ج ۲، ۳۴۸) به یکی از عالی‌ترین و راقی‌ترین درجات و مراتبی که یک انسان ممکن است در سیر صعودی خود نائل شود، نائل می‌گردد (مطهری، ۱۳۸۸: ج ۲۴، ۴۴۴). رهبر کبیر انقلاب، منشأ قداست شهدا را جهاد در راه خدا (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۵، ۱) و شهید مطهری اختیاری و آگاهانه بودن عمل آنان (مطهری، ۱۳۸۸: ج ۲۴، ۴۴۸) می‌داند.

انقلاب اسلامی

واژه انقلاب در لغت به معنای دگرگونی و تغییر به کار می‌رود؛ اعم از دگرگونی در ساخت اجتماعی نظیر آنچه در فرانسه و روسیه یا در ایران اتفاق افتاد، یا تحول بنیادین در سایر زمینه‌ها، نظیر کشاورزی (انقلاب سبز) و انفورماتیک که انقلاب اطلاعات نامیده شد (نوروزی، ۱۳۹۲: ۳۲). شهید مطهری انقلاب را عبارت از طغیان و عصیان مردم یک ناحیه یا یک سرزمین علیه نظم حاکم موجود برای ایجاد نظمی مطلوب می‌داند که ریشه آن دو چیز است: یکی، نارضایتی و خشم از وضع موجود و دیگری، آرمان یک وضع مطلوب است (مطهری، ۱۳۸۲، ج ۲۴: ۱۹۷). سیدمحمدباقر صدر، انقلاب را جنبشی سرسختانه و بر مبنای اصول مکتبی معینی می‌داند که با درک واقعیت‌های موجود، به دنبال تغییر و دگرگونی بنیادین در تمامی ابعاد زندگی فردی، اجتماعی، سیاسی و معیارها و اصول و ارزش‌های حاکم است (جمشیدی، ۱۳۷۷: ۱۲۰).

مراد از انقلاب اسلامی، تحولی اجتماعی است که هم ویژگی‌های انقلاب را دارد و هم با تکیه بر اسلام مدیریت می‌شود؛ تحولاتی عمیق و بنیادین که با الهام از دین اسلام علیه نظم حاکم در ساخت سیاست، فرهنگ و اقتصاد مملکتی پدید می‌آید و منجر به حاکمیت ارزش‌های دین اسلام و حاکمیت صالحان می‌شود (نوروزی، ۱۳۹۲: ۳۳).

نظام اسلامی

نظام اسلامی، نظامی است که دغدغه انطباق با مضامین و آموزه‌های مستخرج از منابع دینی معتبر دارد، چه آن آموزه‌ها از وحی و روایات معتبر به دست آمده باشد و یا مستند به عقل و ادله معتبر عقلی باشد (واعظی، ۱۳۹۷: ۴۸). نظام در اندیشه و بیان رهبر انقلاب اسلامی در یک معنای خاص، آن «هویت کلی و چارچوب محکم، بزرگ و هیکل و هندسه عظیم الهی» و «هندسه کلی و عمومی جامعه» و «نقشه جامع و جغرافیای سیاسی کشور» به نحو اسلامی است که مبتنی بر اطاعت از خدا و رسول است. نظام اسلامی که در آن مردم سالاری از اسلام گرفته شده است و با ارزش‌های اسلامی همراه است (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۰/۰۷/۲۷؛ ۱۳۸۸/۱۲/۰۶).

هدف اصلی تشکیل نظام اسلامی، اجرای احکام اسلامی، حفظ ثغور کشور اسلامی، اجرای حدود اسلامی و استقرار احکام خداوند و قسط و عدل اسلامی در جامعه است و همچنین مدیریت جامعه در چارچوب موازین و مقررات اسلامی است. بر این اساس حفظ اصل اسلام از اهمیت بسزائی برخوردار است و شاید دلیل اینکه امام خمینی (ره) حفظ حکومت را بر تمام واجبات شرعی مقدم می‌دانند، همین نکته باشد. ایشان در یکی از سخنرانی‌های خود می‌فرمایند: «مسأله حفظ نظام جمهوری اسلامی در این عصر و با وضعی که در دنیا مشاهده می‌شود و با این نشانه‌گیری‌هایی که از چپ و راست و دور و نزدیک نسبت به این مولود شریف می‌شود از اهم واجبات عقلی و شرعی است که هیچ چیز به آن مزاحمت نمی‌کند و از اموری است که احتمال خلل در آن عقلاً منجز است» (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۹: ۱۵۳).

پیشینه پژوهش

درباره پیشینه این بحث، مقالات مختلفی منتشر شده است از جمله: حمیدی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی راهبردهای اجتماعی و سیاسی فرهنگ ایتار و شهادت در توسعه تمدن نوین اسلامی (با استناد به فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی))» به راهبردهای اجتماعی و سیاسی فرهنگ ایتار و شهادت نقش حداکثری را در توسعه تمدن نوین اسلامی پرداخته است. سلطانی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقش فرهنگ ایتار و شهادت در اجرای مهندسی فرهنگ اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)» به این نتیجه رسیده است که وجود فرهنگ ایتار و شهادت در دانشگاه‌ها، بستر مناسبی را برای اجرای مهندسی فرهنگ اقتصاد مقاومتی فراهم می‌آورد. یداللهی (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «رهیافتی بر راهبردها و اقدامات مدیریتی ترویج فرهنگ ایتار و شهادت و دستاوردهای آن» به مهم‌ترین راهبردهای مدیریتی در زمینه ترویج فرهنگ ایتار و شهادت اشاره کرده است. یاریاب و شجاعی (۱۴۰۳) در پژوهشی به مؤلفه‌های فرهنگ ایتار و شهادت در گفتمان مقاومت با تأکید بر منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پرداخته و از فرهنگ شهادت‌طلبی به عنوان کارآمدترین و مؤثرترین عنصر در پیشبرد اهداف و ارزش‌ها نام برده است.

با بررسی آثار و پژوهش‌های گوناگون در این زمینه مشخص شد که هر کدام از یک جنبه و زاویه‌ای به این موضوع پرداخته‌اند که به نظر می‌رسد جامعیتی در آنها وجود ندارد؛ اما وجه امتیاز مقاله حاضر این است که دیدگاه رهبر معظم انقلاب درباره فرهنگ شهادت را به صورت جامع‌نگرانه بیان کرده است و به جایگاه فرهنگ شهادت، امتیازات و ویژگی‌های شهیدان، تأثیر شهادت در حفظ نظام و بقاء انقلاب، تأثیر خانواده‌های شهدا در تعالی انقلاب، دستاوردهای شهیدان و در نهایت وظایف افراد جامعه در قبال شهیدان، پرداخته است.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش به صورت تحلیل محتوا و مطالعه کیفی سخنرانی‌ها، پیام‌ها و نوشته‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) انجام شده است.

سؤالات پژوهش

- ۱- امتیازات و ویژگی‌های شهید از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟
- ۲- پاداش، پیام و دستاوردهای شهیدان و وظایف ما در قبال شهیدان چیست؟

یافته‌های پژوهش

شهادت از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

مفهوم شهادت از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، فراتر از یک مرگ فیزیکی و ساده است. ایشان شهادت را به عنوان فدا کردن جان و تمامیت وجود انسان در راه اهداف الهی و انسانی می‌بینند. در این نگاه، شهادت نه تنها یک تجربه فردی، بلکه یک حرکت بزرگ اجتماعی و فرهنگی است که پیوند انسان را با خداوند و تاریخ بشری محکم‌تر می‌کند.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شهادت را به عنوان باارزش‌ترین دارایی انسان، یعنی جان و عمر او، معرفی می‌کنند که باید در راه تحقق آرمان‌های الهی فدای جامعه و بشریت شود. این شهادت، نوعی ایثار است که فرد به اختیار خود جان‌ش را فدای یک هدف مقدس می‌کند، هدفی که به نظر ایشان می‌تواند برای اصلاح بشریت و پیشبرد آرمان‌های دینی و انسانی مفید باشد. شهادت در این معنا با هیچ ترازویی مادی قابل اندازه‌گیری نیست و در صدر همه ارزش‌های بشری قرار دارد. از

این رو، شهادت یک اقدام آگاهانه و فکورانه است که در آن فرد از جان خود می‌گذرد، چراکه بر این باور است که این فداکاری در راه تحقق یک هدف بزرگ و الهی ضروری است.

در سطح معنوی، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، شهادت را به عنوان ورود به یک حریم مقدس الهی توصیف می‌کنند. از نظر ایشان، شهید در واقع به نوعی «میهمان» سفره الهی می‌شود، جایی که تنها برگزیدگان خداوند از آن بهره‌مند می‌شوند. شهادت در این نگاه نه تنها پایان یک زندگی دنیوی، بلکه ورود به یک حیات جاودانه است که در آن، انسان به بالاترین مرتبه نزد خداوند می‌رسد. این تجربه معنوی نه تنها به فرد شهید، بلکه به جامعه نیز تأثیری عمیق و مثبت می‌گذارد و موجب زنده نگه‌داشتن آرمان‌ها و ارزش‌های انسانی و دینی می‌شود.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) همچنین شهادت را به عنوان یک «معامله» با خداوند می‌دانند. در این نگاه، شهید با فدای جان خود، به گونه‌ای با خداوند معامله می‌کند که در مقابل از او سعادت ابدی و حیات جاودان دریافت می‌کند. این «معامله» در حقیقت یک پیمان است که فرد با خدا بسته و جان خود را در برابر پاداش‌های الهی فدای آرمان‌های اسلامی می‌کند؛ بنابراین، شهادت نه تنها یک ایثار، بلکه یک معامله آگاهانه و خداپسندانه است که فرد در آن به رضایت خداوند و حیات ابدی نائل می‌شود.

علاوه بر این، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شهادت را به عنوان یک ارزش جهانی و فراملی مطرح می‌کنند. در این دیدگاه، فرهنگ شهادت محدود به ملت ایران و دنیای اسلام نمی‌شود، بلکه یک فرهنگ انسانی و جهانی است که به دفاع از آرمان‌های انسانی و اسلامی و ایستادگی در برابر ظلم و فساد اختصاص دارد. شهادت در این معنا، نه تنها دفاع از کشور و ملت است، بلکه یک تلاش بلندمدت برای تحقق اهداف مشترک بشری است که همگان می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

مجموعه این دیدگاه‌ها نشان می‌دهد که شهادت از نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نه تنها به معنای مرگ نیست، بلکه یک زندگی ابدی و تعالی روحی است که انسان را به خداوند و اهداف عالی انسانی متصل می‌کند. این مفهوم شهادت نه تنها فرد را به کمال می‌رساند، بلکه جامعه را نیز به سمت تحقق آرمان‌های دینی و انسانی هدایت می‌کند. به این ترتیب، شهادت در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) یک حرکت انقلابی است که در آن جان انسان برای دستیابی به حقیقت و عدالت فدای اهداف عالی می‌شود.

جدول شماره ۱: تعاریف مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) درباره شهید و شهادت

ردیف	محور اصلی	زیرمحور	تعریف مرتبط	بیان تاریخ
۱	ارزش جان انسان	فداکاری برای خدا	شهادت، باارزش‌ترین دارایی، عمر و جان انسان است؛ خیلی همت و شجاعت لازم است که انسان این را در راه خدا بدهد.	۱۳۹۵/۰۹/۲۳
۲	آرمان بشری و الهی	نفع‌رسانی به بشریت	شهادت یعنی نثار برترین سرمایه دنیوی برای آرمانی که زنده‌ماندن آن به سود بشریت است؛ این ارزش، در صدر همه نیکی‌های بشری قرار می‌گیرد.	۱۳۸۱/۰۹/۱۵
۳	ارتباط با خداوند	ورود به میهمانی الهی	شهادت، یعنی وارد شدن در حریم خلوت الهی و میهمان شدن بر سر سفره ضیافت الهی.	۱۳۷۰/۱۰/۱۱
۴	انتخاب و برگزیدگی الهی	شایستگی برای شهادت	شهادت، گل خوشبو و معطر است که جز دست برگزیدگان خداوند به آن نمی‌رسد.	۱۳۷۰/۰۸/۰۴
۵	فداکاری آگاهانه	اختیار در ایثار	هیچ چیزی بالاتر از این نیست که انسانی به دست خود، جان و هستی خود را فدای آرمانی بزرگ و والای الهی کند.	۱۳۷۷/۰۷/۰۵
۶	فرهنگ ایثار و شهادت	سرمایه‌گذاری برای اهداف مشترک	فرهنگ شهادت یعنی فرهنگ تلاش کردن با سرمایه گذاری از خود برای اهداف بلندمدت که برای جهان بشریت سودمند است.	۱۳۹۳/۱۱/۲۷
۷	تعهد به آرمان های مقدس	پایداری در راه هدف	شهادت یعنی دنبال هدف مقدس رفتن و در آن راه، تن به کشتن دادن.	۱۳۷۴/۰۳/۱۹
۸	شهادت به عنوان معامله	مرگ حسابگرانه	شهادت مرگ تاجرانه و حسابگرانه است؛ کسی که در راه خدا شهید می‌شود، بهترین حسابگری را می‌کند.	۱۳۹۶/۱۱/۱۶
۹	معامله با خداوند	قرارداد بی‌دغدغه با خالق	شهادت یعنی معامله دوجانبه بی‌دغدغه با خدای متعال؛ جان در برابر سعادت ابدی و حیات جاودان.	۱۳۹۶/۰۳/۲۸
۱۰	بالاترین ارزش معنوی	ارزش‌های عاشورایی و الهی	شهادت بالاترین ارزش عاشورایی انسان و بالاترین ارزش در معیار ارزش‌های معنوی است.	۱۳۸۴//۰۶/۰۲

۱۱	دفاع از ارزش های ملی و دینی	حفاظت از کشور و مردم	شهید یعنی انسانی که سلامت، دنیا، رفاه و حیات خود را برای دفاع از کشور، ناموس و ارزش ها فدا می کند.	۱۳۷۴/۰۷/۲۲
۱۲	ماندگاری در تاریخ	حضور در یاد ملت ها	شهید انسانی است که جان خود را برای آرمان های الهی صرف می کند و خدا حضور و یاد او را در ملتش تداوم می بخشد.	۱۳۶۸/۰۵/۲۵
۱۳	تحقق وعده های قرآنی	معامله جان با خدا	شهید مظهر «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ» است؛ معامله جان با خداوند با خداوند ارزشمند است.	۱۴۰۰/۰۸/۳۰

امتیازات و ویژگی های شهید از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در بیانات خود ویژگی های متعدد و برجسته ای برای شهیدان برمی شمرد که ابعاد دینی، اجتماعی، سیاسی و اخلاقی را شامل می شود. شهیدان در نظر ایشان افرادی هستند که جان خود را برای تحقق اهداف انسانی و الهی فدای خداوند می کنند و این عمل آنها نه تنها یک اقدام فردی بلکه یک انتخاب معنوی است که به آن ها جایگاهی ویژه نزد خداوند می دهد. ایشان شهادت را به عنوان بزرگ ترین پاداش برای شهیدان می دانند که در واقع نوعی معامله با خداست.

یکی از ویژگی های مهم شهیدان در نگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) «هجرت» است، به ویژه در مورد شهدای مدافع حرم که برای دفاع از دین و ملت به میدان جهاد می روند. این هجرت از خانه و خانواده، یک حرکت داوطلبانه و معنوی است که برای جامعه نیز اثرات مثبت دارد.

«بصیرت» نیز ویژگی دیگری است که شهیدان در آن، علاوه بر دفاع از مرزهای جغرافیایی، به دفاع از عقاید و فرهنگ اسلامی در سطح جهانی می پردازند. این بصیرت باعث می شود که جنگ های شهیدان به یک مبارزه وسیع تر برای حفظ امنیت و هویت اسلامی تبدیل شود. همچنین شهیدان با شوق به شهادت، غیرت دینی و تعصب در دفاع از اهل بیت (ع) و اصول اسلامی وارد میدان جهاد می شوند و با این انگیزه ها نقش مهمی در تحقق اهداف انقلاب اسلامی ایفا می کنند.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) همچنین شهادت را به عنوان ابزاری برای حفظ امنیت ملی و مقابله با تهدیدات خارجی می‌دانند. شهیدان با فداکاری‌های خود مانع از ورود دشمن به خاک کشور شده و در جبهه‌های خارجی، به‌ویژه در برابر تکفیری‌ها و صهیونیست‌ها، نقش تعیین‌کننده‌ای در حفظ تمامیت ارضی ایفا می‌کنند.

در نهایت، «پابندی به اصول انقلاب» یکی از ویژگی‌های کلیدی شهیدان در نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است. شهیدان با استقامت و وفاداری به آرمان‌های انقلاب اسلامی، نه تنها موجب تثبیت نظام جمهوری اسلامی شدند، بلکه الگویی برای نسل‌های آینده در مسیر مقاومت و حفظ اصول انقلاب فراهم کردند. به طور کلی، شهیدان در نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، افرادی با بصیرت، غیرتمند، فداکار و شجاع هستند که با ایثارگری‌های خود به استحکام نظام اسلامی و حفظ امنیت جهانی کمک می‌کنند.

جدول شماره ۲: امتیازات و ویژگی‌های شهیدان

کد محوری	زیرکدها	بیانات
۱. برگزیدگان الهی	۱-۱. انتخاب الهی	شهیدان برگزیدگان خدای متعال‌اند. شهیدان راه درست را انتخاب کرده‌اند، خدا هم آنها را برای رسیدن به مقصد انتخاب کرد.
	۲-۱. ارزش غیرقابل محاسبه شهادت	ارزش شهیدان با محاسبات مادی ما ارزش غیر قابل محاسبه‌ای است. شهیدان در برترین تجارت عالم برنده شده‌اند.
	۳-۱. راه رسیدن به قله شهادت	شهادت قله است و قله بدون دامنه معنا ندارد... این دامنه و این مسیر چیست؟ اخلاص است، ایثار است، صدق است، معنویت است، مجاهدت است، گذشت است، توجه به خدا است.
۲. هجرت و جهاد فی سبیل الله	۱-۲. داوطلبانه بودن شهادت	این‌ها داوطلبانه به استقبال شهادت رفتند... از خانه بیرون می‌آیند «وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ» و هجرت می‌کنند.
	۲-۲. گذشتن از تعلقات شخصی	از خانه‌ی خودشان، از راحت خودشان، از میان زن و فرزند و پدر و مادر، خودشان را بیرون می‌کشند و به سراغ جهاد فی سبیل الله می‌روند.

۳. فائق آمدن بر تعلقات دنیوی	۱-۳. داشتن زن و فرزند ۲-۳. اراده و قدرت چشم پوشی از زندگی	این‌ها غالباً دارای زن و فرزند و تعلقات زندگی بودند... این اجر شهدا را مضاعف می‌کند.
۴. بصیرت و آگاهی	۱-۴. شناخت دشمن ۲-۴. فهم استراتژیک دفاع	کسانی که این قوت و اراده در آنها هست که از زندگی چشم پوشیدند، این‌ها پا می‌شوند و می‌روند به میدان شهادت. کسانی که این بصیرت را ندارند، فکر می‌کنند اینجا کجا، مثلاً حلب کجا، سوریه کجا... دشمن را باید در مرزهای خودش سرکوب کرد. جوان‌هایی که رفتند در سوریه یا در عراق و به شهادت رسیدند، این بصیرت را داشتند، می‌فهمیدند که دارند چه کار می‌کنند.
۵. شوق شهادت	۱-۵. احساس بسته شدن در شهادت ۲-۵. انگیزه برای جهاد	بعد از پایان جنگ تحمیلی... احساس می‌کردیم که یک جاده‌ی دوبانده‌ی وسیعی جلوی رویمان بود که این بسته شده؛ جاده‌ی شهادت. این فرزندان شما غالباً کسانی هستند که آن دوره را درک نکردند... اما شوق شهادت در آنها بود که بلند شدند و رفتند.
۶. غیرت و تعصب نسبت به حریم اهل بیت	۱-۶. دفاع از حرم‌های اهل بیت ۲-۶. سپر شدن برای جلوگیری از اهانت به حرم‌ها	این‌ها در دفاع از حریم اهل بیت رفتند... این‌ها غیرت و تعصب دفاع از حریم اهل بیت را دارند. فرزندان شما جان خودشان را سپر قرار دادند برای اینکه دست این بدخواهان و خبیث‌ها به حرم اهل بیت نرسد.
۷. مقابله با دشمنان (دفاع از انقلاب)	۱-۷. جلوگیری از ورود دشمن به خاک ایران ۲-۷. مقابله با جریان‌های تکفیری و صهیونیستی	اگر مبارزه نمی‌کردند دشمن می‌آمد داخل کشور و اینجا باید با او مبارزه می‌شد... ما باید با او در کرمانشاه و همدان می‌جنگیدیم. آن کسانی که در مقابل این جریان‌های تکفیری می‌ایستند، درواقع در مقابل یک جبهه‌ی جرّار خطرناک بدتر از صهیونیست‌ها ایستاده‌اند.
۸. افتخار بین المللی برای ایران	حضور نیروهای مقاومت در مرزهای صهیونیستی	افتخار جمهوری اسلامی امروز این است که ما در مجاورت مرزهای رژیم صهیونیستی نیرو داریم... این برای اسلام و جمهوری اسلامی خیلی افتخار بزرگی است.

در زمان ما ارزش شهادت و فداکاری در راه خدا از بسیاری از زمانهای تاریخ اسلام بیشتر است. اگر فداکاری‌ها نمی‌بود، دشمنان اسلام شاید این نهال را می‌کندند.	تقدیم جان در راه آرمان‌ها	۹. مظهر فداکاری
در صورت ترویج یاد و نام شهدا، شهادت که به معنای مجاهدت تمام‌عیار در راه خدا است، در جامعه ماندگار خواهد شد؛ و اگر این شد، برای این جامعه دیگر شکست وجود نخواهد داشت و شکست معنا نخواهد داشت؛ پیش خواهد رفت.	عدم شکست جامعه	۱۰. مجاهد راه خدا
یکی از خصوصیات شهدا از جمله شهید عزیز (شهیدبهرشتی) این بود که منطقی و پایبند به اصول و مبانی بود. خاصیت این شهادت، این بود. نقاب‌ها از چهره‌ها افتاد، منطق مستحکم جمهوری اسلامی و منطق امام بزرگوار تثبیت شد و نظام نوپای جمهوری اسلامی، آن روز استحکام پیدا کرد؛ توانست حرکت کند.	شخصیت اثرگذار و ماندگار	۱۱. پایبندی بر اصول و مبانی

انگیزه و هدف شهیدان

حفظ نظام و انقلاب اسلامی

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شهادت را عامل اصلی حفظ و تقویت روح انقلاب اسلامی می‌دانند. ایشان اعتقاد دارند که اگرچه انقلاب اسلامی در ابتدا با مبارزات سیاسی و اجتماعی شروع شد، اما ادامه آن و مقاومت در برابر تهدیدات خارجی و داخلی، نیازمند روحیه‌ای است که تنها از طریق فرهنگ شهادت و فداکاری میسر می‌شود. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) معتقدند «انگیزه شهیدان انقلاب، حمایت از امام و زنده نگه داشتن حرکت عظیم جمهوری اسلامی بود که دشمن می‌خواست آن را از بین ببرد و خاموش کند. در بسیاری از وصیت‌نامه‌های شهدا اسم مبارک امام، مسئله حجاب، انقلاب هست. آرمان آنها هم همین است که کشور و جامعه به هدف‌های انقلاب اسلامی دست پیدا کند؛ آرمان آنها این است و می‌روند برای اینکه این کار انجام بگیرد؛ می‌روند در مقابل این دشمنی که آمده تا خط انقلاب را قطع بکند و نظام جمهوری اسلامی را که بر اساس

این انقلاب است بر هم بزند، سینه سپر کنند و بایستند و او را دفع کنند که توانستند، این کار را هم کردند و خودشان هم شهید شدند» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۹/۱۲/۲۵).

از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، «شهادت فقط قربانی جنگ شدن و دفاع از مرز جغرافیایی نیست؛ رزمنده ما در دفاع از مرزهای عقیده، مرزهای اخلاق، مرزهای دین، مرزهای فرهنگ، مرزهای هویت، در دفاع از این مرزهای مهم معنوی وارد می‌شود؛ که این معانی مهم و والا کار شهدا را ارزشمندتر می‌کند» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۴۰۰/۰۸/۳۰). اگر این شهادت‌ها و فداکاری‌ها نبود، این نظام باقی نمی‌ماند؛ این نهال، مورد تهاجم طوفان‌های سخت بود. علت اینکه این نظام باقی ماند و این نهال از بین نرفت و بحمدالله به این درخت تناور تبدیل شد، فداکاری‌ها و ایثارگری‌ها و شهادت‌طلبی‌ها و وارد میدان شدن‌ها بود؛ این را باید نگه داشت. از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) علت و قضیه رفتن جوانان به جبهه و جنگ که به شهادت یا مجروح بودن آنها منجر می‌شود، آرمان الهی، حاکمیت اسلام، انقلاب و اسلام انقلابی بود. «ما نباید آرمان شهیدان را که عبارت بود از خدا و اسلام و اسلام انقلاب و حکومت اسلامی و حاکمیت دین، از یاد ببریم و قضیه را عادی‌سازی کنیم» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۵/۰۹/۱۵).

باور عمیق قلبی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) این است که بقای این انقلاب به خاطر خون شهیدان است... شهادت است که پای ماندگاری و پایداری و بقاء ارزش‌ها را امضاء می‌کند (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۱/۰۷/۲۲). «اگر این شهدای عزیزی که در طول هشت سال [دفاع مقدس] در راه حراست از انقلاب و نظام جمهوری اسلامی به خاک و خون غلتیدند، اگر این فداکاری را از خودشان نشان نمی‌دادند، امروز از انقلاب ما هیچ اثری باقی نبود و دشمن بر جان و مال و ناموس این ملت مسلط شده بود. شهدا با خون خودشان، با فداکاری خودشان توانستند اسلام را حفظ کنند و انقلاب را حراست کنند» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۶۷/۰۴/۳۱).

حفظ امنیت و استقلال کشور

از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، «اگر شهیدان و جوان‌ها، فداکاری و جانبازی نمی‌کردند، ناامنی و تسلط دشمن و نابسامانی آن‌چنان کشور را می‌انباشت که هیچ‌کس از عهده علاج آن برنمی‌آمد. آن کسی که نگذاشته است کشور به آن وضعیّت دچار بشود، همین جوان‌ها هستند؛ همین کسانی که جانشان را کف دستشان می‌گیرند و به میدان جنگ می‌روند. حالا گاهی میدان جنگ، منطقه غرب کشور، خوزستان، کردستان و این‌ها است که با حکومت بعثی صدام می‌جنگند؛ گاهی هم چه در عراق، چه در سوریه با داعش می‌جنگند؛ گاهی هم با ضدانقلاب می‌جنگند؛ بالاخره جانشان را کف دستشان می‌گیرند، آن‌جایی که احساس می‌کنند وجود آنها مورد نیاز است، حضور پیدا می‌کنند؛ این خیلی با عظمت و خیلی مهم است» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۷/۱۲/۲۲).

شهادت اگر با دشمن مبارزه نمی‌کردند، دشمن داخل کشور می‌آمد و اینجا باید با او مبارزه می‌شد. آن دشمنی که در فلان استان عراق یا استان سوریه، اگر جلوی گرفتاری می‌شد، باید با او در کرمانشاه و همدان و بقیه استان‌ها می‌جنگیدیم و جلوی او را می‌گرفتیم. درواقع این شهدای عزیز رفتند و جان خودشان را در راه دفاع از کشور، ملت، دین، انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی فدا کردند (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۷/۱۲/۲۲). اگر فداکاری شهدای عزیز نمی‌بود، امروز این عزت و عظمت برای اسلام فراهم نمی‌شد (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۷۰/۱۰/۱۱).

بنابراین از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، شهادت یکی از عوامل اصلی در تضمین امنیت و استقلال کشور است. ایشان معتقدند که انقلاب اسلامی در ابتدا با تهدیدات خارجی مواجه بود و این تهدیدات هنوز هم ادامه دارند؛ از این‌رو، فرهنگ شهادت و ایثار برای دفاع از اصول انقلاب، نقشی بی‌بدیل در حفظ استقلال و آزادی کشور دارد.

نقش خانواده‌های شهدا در حفظ و تعالی انقلاب

صبر و تحمل خانواده‌های شهدا

«این عظمتی که امروز این ملت در دنیا دارد و چشم‌های دنیا به سمت این ملت دوخته است، به خاطر خون شهدا و استقامت خانواده‌های عزیز شهیدان است» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۶۷/۰۴/۳۱).

«کار پدر و مادرها [ی شهدا] اگر برای خاطر خدا و به امید لطف الهی و فیض الهی نبود، چطور حاضر می‌شدند اجازه بدهند جوانشان میدان جنگ برود و بعد هم صبر کنند. صبر آنان موجب شد این حرکت و شعله مقاومت و مبارزه در راه حق فرو ن خوابد و از بین نرود؛ و گرنه، اگر پدر و مادرها، وقتی جوانشان رفت و شهید شد، آه و ناله و گریه و شکایت و دعوا و گله می‌کردند، خانواده بعدی جوانشان را نمی‌فرستادند. صبوری خانواده‌های شهدا و روحیه ایثار، گذشت بود که انقلاب را حفظ کرد» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۵/۰۷/۰۵).

پاداش الهی به خانواده‌های شهیدان

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به پاداش الهی برای خانواده شهدا اشاره می‌کند و می‌فرماید: «خانواده‌های شهدا؛ یعنی پدرها و مادرها و همسرها و فرزندان آنان که در این راه صبوری کردند، خدای متعال آن‌چنان پاداشی را برای صابرین ذکر کرده که اگر کسی به عمق وعده‌ی الهی و گفتار الهی نائل شود و برسد، این سختی‌ها و دردها و مصیبت‌ها از یادش می‌رود. طبعاً شهادت و فقدان فرزند و از دست رفتن جوانی که او را مثل دسته گل پرورش دادید، بزرگ کردید، به او امید بستید، به او محبت دارید، درد و رنج بسیار زیادی دارد؛ در این تردیدی نیست اما از آن طرف وعده الهی و چشم‌روشنی خدای متعال به همین پدر و مادر، همسر یا فرزند که در این مصیبت صبر می‌کنند، آن‌چنان دل‌نواز و چشم‌نواز است که آن مصیبت را کم‌رنگ می‌کند» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۷/۱۲/۲۲).

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) خطاب به خانواده شهدا می‌فرماید: «خریدار و مشتری این جنس با عظمت شما خدا بود «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ»؛ این تسلاً را بر

دل‌های خودشان بدهند که خدای متعال این جنس قیمتی را از آن‌ها پذیرفت و آن‌ها به شهادت رسیدند. شما خانواده‌ها هم حقیقتاً مشمول رحمت و لطف خدا قرار می‌گیرید؛ خدای متعال در مقابل مصائب دنیا، به انسان در آنجا اجر می‌دهد. هر کسی که اینجا بیشتر مشمول مصیبت بشود، نشان‌دهنده این است که خدای متعال به او لطف دارد، به او محبت دارد. شماها یکی از مهم‌ترین سختی‌های دنیا را تحمل کردید که سختی از دست دادن جگر گوشه‌تان است. بعضی از پدرها و مادرها صبرشان به قدری زیاد است که جنازه‌ی شهید را خودشان دفن می‌کنند. این‌ها پیش خدای متعال گم نمی‌شود. این‌ها خیلی ارزش دارد» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۷/۱۲/۲۲).

پاداش، پیام و دستاوردهای شهیدان

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شهادت را نوعی معامله با خداوند می‌داند که در آن فرد مجاهد جان خود را فدای هدفی متعالی می‌کند و در عوض پاداشی بزرگ‌تر از خداوند دریافت می‌کند. این مفهوم ریشه در آموزه‌های قرآن دارد، جایی که خداوند از مؤمنان می‌خواهد جان و مال خود را در راه خداوند فدا کنند و در عوض بهشت و رضایت الهی را به دست آورند (توبه، ۱۱۱)؛ بنابراین، شهادت نه تنها فداکاری است بلکه به عنوان یک معامله مقدس در نظر گرفته می‌شود. از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، شهادت محدود به مرگ فیزیکی نیست. بلکه یک انتقال به عالمی است که فرد شهید به مقامی عالی‌مرتبه و فراتر از زندگی دنیوی می‌رسد. در این نگاه، شهادت در واقع گامی به سوی یک زندگی معنوی و جاودانه است که انسان از مرگ نمی‌ترسد و آن را دروازه‌ای به حقیقت می‌بیند. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) تأکید می‌کنند که شهیدان در دنیای اخروی در آرامش و رضایت الهی هستند و همچنان زنده‌اند و در نزد خداوند روزی می‌خورند (آل عمران: ۱۶۹). این اطمینان به شهیدان تسلی‌بخش است و آنها را به ادامه مسیر الهی ترغیب می‌کند.

همچنین، شهیدان از حقیقت راه خود آگاهند و هیچ ترس یا اندوهی ندارند. این نشان‌دهنده معنای دیگری از شهادت است؛ شهادت یک عمل داوطلبانه است که برخلاف بسیاری از پیکارهای انسانی، شهیدان از آن فرار نمی‌کنند بلکه با ایمان و اطمینان در آن قدم می‌گذارند. قرآن در آیه‌ای

دیگر می‌فرماید: «وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (آل عمران: ۱۷۰) که به آرامش شهیدان اشاره دارد.

مفهوم «تقرب الهی» از دیگر محورهای مهم در تحلیل مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است. شهیدان نه تنها جان خود را فدای آرمان‌های الهی می‌کنند، بلکه به قرب الهی دست می‌یابند. این قرب الهی همچنین به خانواده‌های شهدا نیز تعلق دارد؛ خانواده‌هایی که با تحمل رنج و درد از دوری عزیزانشان، شریک این قرب الهی می‌شوند.

شهادت در نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نه تنها یک امر فردی بلکه یک امر اجتماعی و ملی است. خون شهیدان موجب تقویت روحیه مقاومت و ایستادگی در برابر دشمنان و تهدیدات خارجی می‌شود. این فرهنگ شهادت بر قدرت و عزت کشور تأثیر گذاشته و باعث تقویت اراده و وحدت ملی می‌گردد. در مبارزه با استکبار جهانی، این فرهنگ به ملت این امکان را می‌دهد که در برابر تهدیدات ایستادگی کنند. در نهایت، شهادت یک پدیده اجتماعی و فرهنگی با تأثیرات عمیق در جامعه است. پیام‌های آن شامل تسلیم نشدن در برابر مشکلات، اعتماد به وعده‌های الهی و حرکت در مسیر ایمان و مقاومت است. فهم این مفاهیم می‌تواند به تقویت هویت دینی و ملی کمک کرده و مسیر پیشرفت جامعه را هموارتر سازد.

جدول شماره ۳: دستاوردها و پاداش شهیدان از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

کد محوری	دستاوردها/پاداش	بیانات	تاریخ بیانات
پاداش الهی	معامله با خداوند (بهشت و رضای الهی)	شهادت نوعی معامله با خدا است که انسان جان خود را در برابر حیات ابدی و رضایت الهی می‌دهد.	۱۴۰۲/۱۱/۰۳ ۱۴۰۰/۰۸/۳۰ ۱۴۰۲/۰۵/۲۲ ۱۴۰۱/۰۸/۰۸ ۱۳۶۸/۰۵/۲۵
زندگی جاوید	زنده بودن شهیدان	شهیدان پس از شهادت زنده‌اند و در نزد خداوند روزی می‌خورند (آل عمران: ۱۶۹).	۱۴۰۲/۱۱/۰۳ ۱۴۰۱/۰۶/۲۰ ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

تقویت جامعه	تقویت مصالح ملی و انقلاب اسلامی	شهادت باعث تقویت انقلاب اسلامی و ملت ایران شده و در راه حفظ ارزش‌ها و استقلال ملی نقش دارد.	۱۴۰۱/۰۸/۰۸ ۱۳۹۹/۱۲/۲۵
عدم ترس و اندوه	آرامش در مسیر شهادت	شهیدان هیچ ترس و اندوهی در مسیر شهادت ندارند و با یقین کامل قدم در این راه می‌گذارند.	۱۴۰۲/۰۵/۲۲ ۱۴۰۱/۰۶/۲۰
تأثیر گذاری	اثرگذاری در تاریخ و جامعه	شهیدان با خون خود تأثیر عمیقی بر جامعه و تاریخ می‌گذارند و نامشان برای همیشه در ذهن‌ها باقی می‌ماند.	۱۳۹۱/۰۷/۲۲ ۱۴۰۱/۰۶/۲۰
آرامش روحي	آرامش پس از شهادت	شهیدان پس از شهادت به آرامش و رضایت خاصی دست می‌یابند که باعث آرامش در روح و روان آنان می‌شود.	۱۴۰۱/۰۶/۲۰
پاداش‌های معنوی	رفع گناهان و نزدیکی به خدا	شهادت به عنوان یک قربانی در راه خداوند موجب نزدیکی بیشتر شهید به خدا و رفع گناهان وی می‌شود.	۱۴۰۰/۰۸/۳۰

وظایف ما در قبال شهیدان از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

وظایف ما در قبال شهیدان، طبق فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، شامل جنبه‌های دینی، اجتماعی، سیاسی و اخلاقی است. یکی از مهم‌ترین وظایف، پاسداری از آرمان‌های شهیدان است که برای عدالت، استقلال و حفظ انقلاب اسلامی فداکاری کردند. ما باید این آرمان‌ها را در عرصه‌های مختلف پیگیری کنیم. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) تأکید دارند که «پاسداری از خون شهیدان یعنی حفظ اهدافی که آن‌ها برای آن‌ها جان خود را فدا کردند».

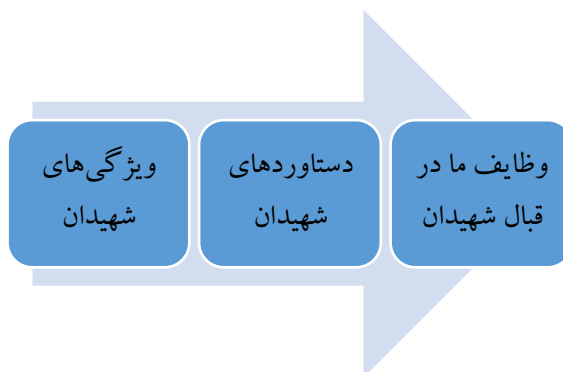
زنده نگه‌داشتن یاد شهیدان نیز وظیفه مهم دیگری است. این یادها باید در دل‌ها و ذهن‌ها باقی بماند تا نسل‌های آینده از آن‌ها بهره‌مند شوند. برگزاری یادواره‌ها و تولید آثار فرهنگی می‌تواند به این هدف کمک کند. گسترش فرهنگ شهادت نیز از نکات کلیدی است که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) بر آن تأکید دارند. اگر این فرهنگ در جامعه نهادینه شود، انقلاب اسلامی مقاوم‌تر خواهد شد. در این راستا، خانواده‌های شهیدان باید مورد احترام و تکریم ویژه قرار گیرند. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) بر حفظ عزت الهی خانواده‌های شهیدان از سوی مسئولان تأکید دارند.

استفاده از ابزارهای هنری برای ترویج آرمان‌های شهیدان و مقابله با سیاست‌های فراموشی دشمنان انقلاب نیز از دیگر وظایف است. دشمنان همواره تلاش می‌کنند که یاد شهیدان را به فراموشی

بسپارند و ما باید با تمام توان در برابر این تلاش‌ها مقاومت کنیم. در مجموع، این وظایف نه تنها دینی به شهیدان است، بلکه برای حفظ انقلاب اسلامی و انتقال ارزش‌های آن به نسل‌های آینده ضروری است.

جدول شماره ۴: وظایف ما در قبال شهیدان از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

تاریخ بیانات	بیانات (شرح وظیفه)	محور وظیفه
۱۳۷۷/۰۷/۰۵	پاسداری از اهدافی نظیر حاکمیت دین خدا، عدالت اجتماعی و انقلاب اسلامی و تلاش برای تحقق آن‌ها.	حفاظت از آرمان‌های شهیدان
۱۴۰۲/۱۱/۰۳ ۱۳۹۸/۰۹/۲۵	برگزاری یادواره‌ها، کنگره‌ها و تولید آثار هنری برای جلوگیری از فراموشی یاد و خاطره شهیدان.	زنده نگه‌داشتن یاد شهیدان
۱۳۹۳/۱۱/۲۷	نهادینه کردن فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان نماد مجاهدت خالصانه در راه خدا و عامل بقای انقلاب.	گسترش فرهنگ شهادت
۱۳۹۱/۰۷/۲۲	بهره‌گیری از روحیه ایثار و فداکاری شهیدان در زندگی فردی و اجتماعی.	الگوگیری از شهیدان
۱۳۹۳/۱۱/۲۷	احترام و تکریم خانواده‌های شهیدان به‌عنوان نماد صبر و استقامت در جامعه.	پاسداشت خانواده شهیدان
۱۳۹۵/۰۷/۰۵	استفاده از هنر، ادبیات و رسانه برای بازتاب پیام شهیدان به‌صورت جذاب و اثرگذار در جامعه.	استفاده از ابزارهای هنری
۱۳۹۸/۰۹/۲۵	مقاومت در برابر سیاست‌های دشمن برای به فراموشی سپردن نام و یاد شهیدان.	مقابله با سیاست فراموشی
۱۳۹۳/۱۱/۲۷	تبیین جایگاه شهادت و نقش آن در بقای ارزش‌های انقلاب و استحکام جامعه.	تبیین شهادت

مدل پیوسته پژوهش و ارتباط بین جداول

طبق مدل پژوهش ویژگی‌های شهیدان مانند بصیرت، هجرت، برگزیدگان الهی و... (جدول ۲) پایه‌گذار دستاوردهای شهیدان (جدول ۳) هستند؛ به عبارت دیگر، ویژگی‌های خاص شهیدان باعث می‌شود که آن‌ها به دستاوردهای خاصی مانند پاداش و کسب رضای الهی، آرامش و نداشتن حزن و اندوه، تقویت نظام و مصالح ملی و... در پیشگاه خداوند و جامعه دست یابند. دستاوردهای شهیدان وظایف ما در قبال شهدا (جدول ۴) را مشخص می‌کند. اگر شهیدان در راه آرمان‌های عالی فدا شده‌اند و دستاوردهایی چون زندگی جاوید و تقویت جامعه به دست آورده‌اند، وظیفه ما در برابر آن‌ها شامل پاسداری از اهداف و زنده نگه داشتن یادشان است. در نتیجه، افراد جامعه باید وظایف خود را در قبال شهیدان انجام دهند تا نه تنها یاد و خاطره آن‌ها را زنده نگه دارند، بلکه از آرمان‌های شهیدان نیز دفاع کرده و آن‌ها را در مسیر گسترش فرهنگ شهادت و پاسداشت خانواده شهیدان دنبال کنند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در پاسخ به پرسش‌های اصلی پژوهش، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شهادت را به عنوان یکی از اساسی‌ترین مفاهیم در تاریخ انقلاب اسلامی و فرهنگ اسلامی معرفی می‌کنند که از عمق معنایی بسیار بالایی برخوردار است. ایشان شهادت را نه تنها فداکاری در دفاع از ارزش‌های الهی، بلکه معامله‌ای با خداوند می‌دانند که در پی آن بالاترین پاداش‌ها و جوایز الهی قرار دارد. این

فرهنگ می‌تواند در تقویت روحیه جمعی و پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی نقشی بسیار مهم ایفا کند، چراکه شهادت به‌عنوان یک عمل مجاهدت در راه خدا نه تنها موجب تحقق اهداف انقلاب اسلامی می‌شود بلکه بسترهای لازم برای دستیابی به عدالت، استقلال و حاکمیت دین در جامعه را فراهم می‌آورد؛ بنابراین، شهادت علاوه بر حفظ و تقویت هویت دینی و انقلابی جامعه، در ادامه راه انقلاب اسلامی و ایستادگی در برابر تهدیدات داخلی و خارجی نیز نقشی تعیین‌کننده دارد.

درخصوص وظایف مردم و مسئولین در قبال شهیدان و ترویج فرهنگ شهادت، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) تأکید دارند که حفاظت از آرمان‌ها و اهداف شهیدان، زنده نگه‌داشتن یاد آنها و گسترش فرهنگ شهادت در جامعه، از مهم‌ترین مسئولیت‌های جامعه است. این وظایف به‌ویژه در شرایطی که دشمنان انقلاب در تلاش برای فراموشی یاد شهیدان و کم‌رنگ کردن ارزش‌های انقلاب هستند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌شود. با حفظ و تقویت این فرهنگ، جامعه قادر خواهد بود مسیر رشد و پیشرفت را با اقتدار طی کند و از تهدیدات مختلف داخلی و خارجی محافظت نماید.

پیوند فرهنگ شهادت با استمرار اصول انقلاب اسلامی بسیار واضح است. شهادت نه تنها به‌عنوان یک حرکت الهی، بلکه به‌عنوان یک ضرورت فرهنگی برای حفظ و تقویت اصول انقلاب اسلامی مطرح است. این فرهنگ موجب پایداری و ادامه انقلاب در برابر چالش‌ها و بحران‌ها می‌شود و به‌طور مستمر در تقویت هویت انقلابی جامعه نقش‌آفرینی می‌کند.

در نهایت، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در تبیین و معنا کردن شهادت به جامعه این فرصت را می‌دهد که درک عمیق‌تری از تأثیر این فرهنگ در جامعه اسلامی و نقش آن در تداوم انقلاب اسلامی پیدا کند. ایشان بر این باورند که با زنده نگه‌داشتن یاد شهیدان و گسترش فرهنگ شهادت، می‌توان از فراموشی این مفاهیم جلوگیری کرده و آنها را به‌عنوان میراثی ماندگار در نسل‌های آینده حفظ کرد. این امر نه تنها موجب تقویت هویت دینی و انقلابی جامعه می‌شود، بلکه در برابر تهدیدات دشمنان، جامعه را از مصونیت لازم برخوردار می‌سازد و به پیشرفت و تعالی آن کمک خواهد کرد.

فهرست منابع

- نهج البلاغه. (۱۳۸۰). ترجمه محمد دشتی، تهران: زهد، چاپ سوم.
- صحیفه سجادیه. (۱۳۸۶). ترجمه حسین انصاریان، تهران: پیام آزادی، چاپ نوزدهم.
- ابن فارس، ابوالحسین احمد بن فارس. (۱۳۹۹ق). «معجم مقاییس اللغة». بیروت: دارالفکر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). «لسان العرب». تحقیق جمال‌الدین میردامادی، بیروت: دارالفکر، چاپ سوم.
- امام خمینی، سیدروح‌الله. (۱۳۸۹). «صحیفه امام». تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ پنجم.
- جعفری، محمدتقی. (۱۳۸۶). «ترجمه و تفسیر نهج البلاغه». تهران: فرهنگ اسلامی، چاپ یازدهم.
- جمشیدی، محمدحسین. (۱۳۷۷). «اندیشه سیاسی شهید رابع سیدمحمدباقر صدر». تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۴۰۴ق). «تاج اللغة و صحاح العربیه». بیروت: دارالعلم للملایین.
- حمیدی، سعید. (۱۴۰۲). «بررسی راهبردهای اجتماعی و سیاسی فرهنگ ایثار و شهادت در توسعه تمدن نوین اسلامی (با استناد به فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی))». دوفصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه، شماره ۱۳، ۴۰-۲۲.
- خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در سال‌های مختلف، بازبانی از دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای: <https://farsi.khamenei.ir>
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). «مفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان». بیروت: دارالشامیه، چاپ اول.
- سلطانی، حسین. (۱۴۰۲). «نقش فرهنگ ایثار و شهادت در اجرای مهندسی فرهنگ اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)». فصلنامه جامعه و سیاست، شماره ۲، ۸۲-۶۷.
- شریعتمداری، جعفر. (۱۳۸۴). «شرح و تفسیر لغات قرآن بر اساس تفسیر نمونه». مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ دوم.
- صدوق، محمد بن علی. (۱۳۶۲). «کتاب الخصال». قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طریحی، فخرالدین بن محمد. (۱۴۱۶ق). «مجمع البحرین». تحقیق احمد حسینی اشکوری، تهران: کتابفروشی مرتضوی، چاپ سوم.
- عبدالمنعم، محمود عبدالرحمن. (۱۳۷۸). «معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهیة». قاهره: دارالفضیلة،
- قرشی، سیدعلی اکبر. (۱۴۱۲ق). «قاموس قرآن». تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). «الکافی». تصحیح علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.

- لوبون، گوستاو. (۱۳۱۸). «تمدن اسلام و عرب». ترجمه سیدمحمدتقی فخرداعی گیلانی، تهران: چاپخانه علمی، چاپ سوم.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۸). «مجموعه آثار استاد شهید مطهری». تهران: صدرا، چاپ چهارم.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۰). «تفسیر نمونه». تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۵). «مشکات هدایت». قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۱). «پیام قرآن: تفسیر نمونه موضوعی». قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب.
- نوروزی، محمدجواد. (۱۳۹۲). «انقلاب اسلامی ایران: انقلاب بازگشت به سوی خدا». قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- واعظی، احمد. (۱۳۹۷). «حکومت اسلامی در اندیشه سیاسی اسلام». قم: انتشارات مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه.
- یاریاب، علی اصغر و شجاعی، جبار. (۱۴۰۳). «مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در گفتمان مقاومت با تأکید بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای». مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، شماره ۶۱، ۴۶-۵۸.
- یداللهی، شهربانو. (۱۴۰۲). «رهیافتی بر راهبردها و اقدامات مدیریتی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و دستاوردهای آن». فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، شماره ۳۵، ۱۰۵-۱۲۹.

